El Catàleg de paisatge de les comarques gironines

PERE SALA > TEXT

A diferència d'altres elements que caracteritzen el paisatge de Solius, la sensació de pau no la podem veure, ni tocar, ni tampoc quantificar amb cap de les mesures convencionals, però té una gran força i transcendència en la comunió entre els habitants de Solius i el seu paisatge. La mateixa transcendència que tindria si aquest paisatge evoqués goig, felicitat, por, infàmia, lletjor, ansietat o tristor.

Era una tarda perfecta: assolellada, nítida i silenciosa. Amb un amic visitàvem l'entranyable paratge de Solius, al peu del massís de l'Ardenya. Ens acompanyava el germà Albert Fontanet, monjo del monestir de Solius, amb el qual vam enfilar una sureda per un camí estret i mig amagat, cobert pels esbarzers, fins a coronar un bloc de granit que ens va oferir una àmplia panoràmica de la vall, amb el campanar del monestir en primer terme. Des d'allà, el germà Albert lloà l'entorn que acollia la seva comunitat, i destacà un element per sobre dels altres: el valor de la pau.

El paisatge és, certament, molt més que la percepció d'un conjunt de components naturals (com el relleu, la vegetació o la fauna) i elements humans (com les activitats econòmiques o el patrimoni històric) que interaccionen en un territori concret. El paisatge és, en bona part, un element vivencial, és a dir, que està configurat a partir d'experiències viscudes al llarg dels anys i, a la vegada, dels sentiments i emocions que ens desperta a l'hora de contemplar-lo, com els mencionats més amunt. Tots aquests aspectes no poden obviar-se a l'hora de plantejar-se el futur d'un determinat territori, perquè en dependrà, en bona part, el grau de satisfacció de la gent que hi viu. Aquest matís és important per ajudar a entendre tot el que s'explica a continuació.

El paratge de l'agradable passeig de tarda –la vall de Solius– forma part d'un paisatge més extens: el de l'Ardenya-Cadiretes. A cavall de les comarques del Baix Empordà, la Selva i el Gironès, l'Ardenya-Cadiretes forma un paisatge molt propi: el del verd intens de la sureda, del granit amb formes singulars, dels penya-segats litorals, de les olors de resina de les pinedes litorals, de les antigues ermites i masies repartides pel massís (moltes de les quals han esdevingut silents runams), o el de la sinuosa carretera de Sant Feliu de Guíxols a Tossa de Mar, un autèntic itinerari paisatgístic. Tots aquests indrets, a més, han inspirat part de l'obra d'autors

>> La vall de Solius conserva encara uns valors paisatgístics que es fan estranys de trobar en indrets tan propers al garbuix de la Costa Brava.
FOTO: ALBERT FONTANET.

>> ***Imatge general de les valls d'Olot.*** *FOTO: JORDI PUIG.*

com Pla, Gaziel o Manuel de Pedrolo, el qual descrivia la costa de l'Ardenya-Cadiretes en un fragment del *Mecanoscrit del segon origen*: quan els seus protagonistes –l'Alba i en Dídac– s'apropaven a Tossa «no van saber resistir l'atracció d'una costa turmentada pel rocam en la qual s'arrengleraven tot de racons tancats a l'interior». L'indret de bany escollit pels protagonistes podria ser qualsevol de les nombroses cales que, com Pola, Bona, o Vallpresona, han arrecerat des de temps immemorials navegants i pescadors de les llevantades, han amagat contrabandistes dels carrabiners que els perseguien, o ara acullen vaixells i milers de banyistes durant l'estiu que volen gaudir de la singularitat de l'indret. El recinte emmurallat de la vila vella de Tossa de Mar, el castell de Lloret, el passeig Marítim de Sant Feliu de Guíxols, les urbanitzacions arran de mar i les dels vessants interiors del massís, els polígons industrials o l'autovia entre Llagostera i Sant Feliu a través de la vall d'Aro, entre altres nous elements, també acompanyen fins avui la construcció social d'aquest paisatge, del seu caràcter, en el qual arrelen els sentiments de pertinença i d'identitat per part de la gent que hi viu.

La riquesa dels paisatges

El paisatge de l'Ardenya-Cadiretes no es pot considerar aïllat d'altres paisatges gironins, sinó ben al contrari. Constitueix una peça més del mosaic de paisatges de les comarques gironines –i de Catalunya–, que es pot observar en el mapa que acompanya el text. Cada àrea d'aquest mapa representa un paisatge de les comarques gironines, completament diferent de l'altre, però no pas millor o pitjor. Aquest matís és important, perquè vol dir que atén cada racó del territori gironí, i para atenció també en els paisatges quotidians (ja siguin de qualitat o marginals), a més a més dels espais més singulars o excepcionals, que és l'esperit que ha impregnat durant molts anys la Llei d'espais naturals de 1985, el derivat Pla d'espais d'interès natural (PEIN) i la Llei d'urbanisme.

Des dels Pirineus a les vinyes i garrofers mediterranis, passant pels secans de Lleida o per tots i cadascun dels nuclis de població del país, Catalunya té una extraordinària diversitat i riquesa paisatgística. Doncs bé, des del març de 2005, l'Observatori del Paisatge de Catalunya (www.catpaisatge.net) ha identificat cadascun d'aquests conjunts paisatgístics per tal que puguem disposar, finalment, d'un mapa de tots els paisatges de Catalunya, una eina que, per sorprenent que pugui semblar, encara no teníem. L'instrument que ha utilitzat l'Observatori del Paisatge per fer-ho són els catàlegs de paisatge, creats per la Llei del paisatge de Catalunya, aprovada pel Parlament l'any 2005, i que s'introduei-

UNITATS DE PAISATGE DE LES COMARQUES GIRONINES

Catàlegs de paisatge de Catalunya

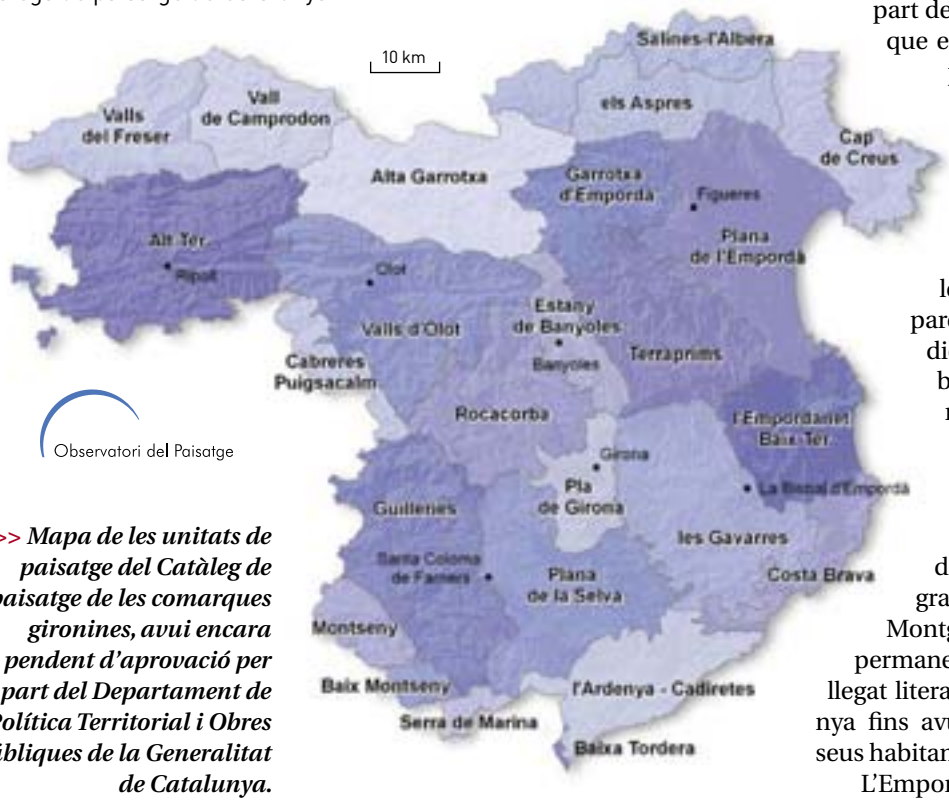

>> Mapa de les unitats de paisatge del Catàleg de paisatge de les comarques gironines, avui encara pendent d'aprovació per part del Departament de Política Territorial i Obres Públiques de la Generalitat de Catalunya.

xen en un article anterior del mateix dossier. Però els catàlegs de paisatge van més enllà del coneixement de la diversitat paisatgística del país. Són les eines que ens permeten conèixer també quins valors tenen aquests paisatges, la seva evolució i, finalment, com volem que siguin i com podem aconseguir-ho. La traducció d'aquests desigs sobre els paisatges gironins l'han de fer, diu la Llei, els principals instruments que ordenen el territori, així com aquelles estratègies sectorials que també tenen incidència sobre el paisatge (agrícoles, turístiques, etc.).

El Catàleg de paisatge de les comarques gironines ha estat un encàrrec del Departament de Política Territorial i Obres Públiques de la Generalitat de Catalunya, i ha estat elaborat per un ampli equip de persones que pertanyen al Departament de Geografia de la Universitat de Girona i a l'Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de Barcelona de la Universitat Politècnica de Catalunya, sota la coordinació i supervisió de l'Observatori del Paisatge de Catalunya.

Valors en el paisatge

La societat atribueix diversos valors als paisatges, segons la seva funció, la relació que hi té o l'ús que en fa. Prenem com a exemple un dels 24 conjunts paisatgístics que formen les comarques gironines. Es tracta del territori que s'estén per bona part de la plana del Baix Empordà, i que el Catàleg ha batejat, com no podia ser d'una altra manera, amb un nom ben conegut i arrelat entre la població: l'Empordanet – Baix Ter. Aquesta zona és una singular mostra de les planes fèrtils mediterrànies, amb fileres d'arbres que separen les parcel·les de cultiu, poblets medievals de pedra assentats sobre petits turons, camins rurals i carreteres estretes que els comuniquen, fruiters al voltant del riu Ter, contrastos entre els arrossars, les maresmes, les dunes (d'altra banda, tots aquests espais són de gran interès natural) i el mar, el Montgrí i les Medes com a símbols permanents de tota la plana, i amb el llegat literari de Josep Pla que acompanya fins avui l'imaginari col·lectiu dels seus habitants.

L'Empordanet – Baix Ter, així com el cap de Creus, les valls d'Olot, la vall de Camprodon o els altres vint conjunts paisatgístics de les comarques gironines són paisatges exclusius d'aquest àmbit i d'enlloc més. Això vol dir que el conjunt paisatgístic de l'Empordanet – Baix Ter és un «exemplar únic», que evoluciona i es transforma, però amb una idiosincràsia pròpia que hauríem de ser capaços de mantenir, de la mateixa manera que també cal preservar la diversitat de cultures, de llengües o d'espècies animals i vegetals. L'harmonització dels canvis en el territori és un dels principals reptes inherents al Catàleg de paisatge.

Un clar exemple de l'enorme importància del manteniment dels trets distintius dels nostres paisatges el trobem en les noves exigències del turisme. Els diferents paisatges de les comarques gironines els hem d'entendre, en aquest context, com un recurs estratègic. Precisament el manteniment de tot allò que diferencia un paisatge d'un altre és un dels principals reptes a què ens enfrontem actualment, considerant que el visitant s'allunya cada cop més dels estereotips i tendeix a buscar l'encant de la singularitat.

Els excel·lents paisatges agraris, cada cop més escassos, haurien de sortir-ne beneficiats. No només és important mantenir-los pel seu valor productiu, d'iden-

>> Als marges de les carreteres i a les entrades de les poblacions és on es posa més de relleu la insensibilitat d'alguns municipis pel paisatge.
FOTO: OBSERVATORI DEL PAISATGE DE CATALUNYA.

titat o ecològic –tenen una gran funció connectora–, sinó que també poden contribuir al producte turístic que molts racons de les comarques gironines ofereixen com a principal atractiu, ja sigui el mar, el sol o la neu.

Vivim en un món immers en un procés de globalització que, entre altres coses, està generant una tendència a la uniformització del paisatge, ja sigui amb la construcció de grans infraestructures viàries i ferroviàries, de zones industrials, de complexos d'oci i de serveis o de zones residencials i turístiques, o amb l'extensió d'àmplies zones agrícoles. Un dels casos més emergents és el dels espais aeroportuaris i els seus entorns, que es pot exemplificar a l'aeroport Girona – Costa Brava. Es tracta d'espais on les carreteres secundàries, els pàrquings, les construccions d'emmagatzematge o els centres d'oci i comercials reprodueixen fidelment un mateix tipus de paisatge, independentment del lloc del planeta on s'ubiquin. El turista que arriba a qualsevol d'aquests aeroports, doncs, canvia de país però no de paisatge. Sovint aquests indrets són autèntics embulls, espais on la desídia els transforma en lletjor, i aquest fet ens hauria de fer reflexionar, també, sobre la primera imatge –i l'última– que s'emporten la majoria dels turistes que ens visiten, en un país que pretén ser modern i que està orgullós de la seva identitat.

A les comarques gironines, tots aquests tipus de paisatges, cada vegada més freqüentats i transitats, la majoria dels quals s'expliquen per fenòmens més globals, s'estenen, per capil·laritat, entre els 24 conjunts paisatgístics catalogats. Per la seva rellevància i complexitat, els voltants de l'aeroport Girona – Costa Brava, la multiplicitat d'àrees d'activitat econòmica, serveis i oci de l'entrada de la ciutat de Girona i la façana marítima de tot el litoral gironí s'han catalogat com a paisatges d'atenció especial, i es tracten en un altre article d'aquest mateix dossier.

L'empobriment de la qualitat del paisatge

En un període molt curt –la segona meitat del segle XX– hem modificat el paisatge de les comarques gironines com mai havíem estat capaços de fer fins aleshores, i durant els darrers decennis s'ha perdut bona part de l'essència de molts dels seus paisatges, sobretot el del litoral, els de les perifèries de les principals ciutats (Girona, Figueres, Olot, Banyoles, la Bisbal, Ripoll...) i els propers a les principals infraestructures (vores de la N-II, de l'autovia Girona-Banyoles, etc.), i això s'ha materialitzat en una insensibilitat creixent cap als valors del paisatge.

La degradació i empobriment dels paisatges és causada en bona part per la dispersió urbanística, la fragmentació d'espais d'alt interès natural, la proliferació d'habitacles i d'infraestructures de baixa qualitat estètica, l'emergència d'edificacions efímeres o de rotondes desencaixades, o la multiplicació de car-

La degradació i empobriment dels paisatges es deu en bona part a la dispersió urbanística

OBJECTIUS DE QUALITAT PAISATGÍSTICA PER A CATALUNYA

> Uns paisatges **ben conservats, gestionats i ordenats**, independentment del seu tipus (urbans, periurbans, rurals o naturals) i del seu caràcter.

> Uns paisatges **vius i dinàmics** –els existents i els de nova creació a través de la intervenció–, capaços d'integrar les inevitables transformacions territorials sense perdre la seva idiosincràsia.

> Uns paisatges **heterogenis**, que reflecteixin la rica diversitat paisatgística de Catalunya i que s'allunyin de l'homogeneïtzació.

> Uns paisatges **endreçats i harmònics,** que evitin el desordre i la fragmentació.

> Uns paisatges **singulars**, que s'allunyin de la banalització.

> Uns paisatges que mantinguin i potenciïn els seus **referents i valors**, tangibles i intangibles (ecològics, històrics, estètics, socials, productius, simbòlics i d'identitat).

> Uns paisatges sempre **respectuosos** amb el llegat del passat.

> Uns paisatges que transmetin **tranquil·litat**, lliures d'elements dissonants, de sorolls discordants i de contaminació lumínica i olfactiva.

> Uns paisatges que puguin **ser gaudits** sense posar-ne en perill el patrimoni i la idiosincràsia,

> Uns paisatges que **atenguin la diversitat social** i contribueixin al benestar individual i social de la població.

FONT: OBSERVATORI DEL PAISATGE DE CATALUNYA.

>> Les fileres d'arbres són un dels valors naturals i estètics que han caracteritzat històricament l'Empordanet-Baix Ter.
FOTO: OBSERVATORI DEL PAISATGE DE CATALUNYA.

tells publicitaris, alguns d'abandonats. La llista seria llarga. Lluny de l'organització, l'harmonia i la tranquil·litat, que són valors latents dels paisatges del nostre país, sorgeixen en alguns casos el desordre, l'abandó, la vulnerabilitat i el desarrelament.

Caldria apuntar com a factors determinants d'aquestes transformacions a les comarques gironines el canvi de model agrícola, que ha provocat el progressiu abandó d'aquesta activitat; l'evolució de la producció industrial, amb la reubicació fora de les ciutats de les àrees d'activitat econòmica; els nous models de planificació a escala regional i local, així com l'increment del transport, de les infraestructures, del turisme i del lleure i, en definitiva, els canvis en l'economia europea i mundial.

La tendència fa pensar que durant els propers anys les poblacions de les comarques gironines seguiran creixent i es construiran noves infraestructures. És la conseqüència lògica d'una societat en ple desenvolupament que, a més, rep un important flux d'immigració. El fet greu, però, no és la transformació en si de determinats indrets, sinó la pèrdua irreversible de qualitat d'un territori o de la identitat d'un lloc, que es podria evitar perfectament amb un plantejament més imaginatiu d'aquestes transformacions.

Protecció, gestió i ordenació del paisatge

A l'hora de parlar del futur dels paisatges de les comarques gironines cal tenir molt presents, d'entrada, els objectius de qualitat paisatgística que l'Observatori del Paisatge, juntament amb diverses institucions i entitats de tot el país, han definit per a Catalunya, que responen a la pregunta, tan senzilla i complexa alhora, de «Quin paisatge volem?». Són els que es mostren al requadre.

Aquests objectius de qualitat paisatgística han de contribuir a millorar la qualitat dels paisatges i, en definitiva, la qualitat de vida dels ciutadans, a través de la promoció de la protecció, la gestió i l'ordenació dels paisatges de les comarques gironines. El terme *protecció* fa referència a les accions orientades a conservar els trets més característics d'un paisatge, els quals poden esdevenir un referent per a la població. És el cas de les fileres d'arbres de l'Empordà o les closes, cada cop més escasses, o les principals vistes als principals referents visuals de les comarques gironines, com a la Mare de Déu del Mont, al Montgrí o al Canigó, entre moltes altres, que s'haurien de sumar a d'altres elements i espais que ja es troben protegits, com els que s'inclouen dins el Pla d'espais d'interès natural.

La gestió implica accions per orientar i harmonitzar els canvis en el paisatge provocats per la dinàmica social i natural. Alguns dels paisatges on la gestió és més necessària per mantenir la seva idiosincràsia són les valls de Bas i de Bianya, a les valls d'Olot, o el paisatge vitiviníco-

>> El Catàleg de paisatge de les comarques gironines ha inventariat diversos miradors i itineraris des dels quals es pot establir un diàleg amb la diversitat dels paisatges gironins, amb els elements que els defineixen i amb els seus valors. El mirador de la fotografia correspon al santuari de la Mare de Déu del Mont. FOTO: OBSERVATORI DEL PAISATGE DE CATALUNYA.

la dels Aspres, el mosaic agrícola i forestal dels terraprims o la mateixa vall de Solius, entre molts altres; cal fer compatible el seu patrimoni paisatgístic amb el desenvolupament urbanístic del seu entorn immediat. La prevenció i la gestió dels incendis, la custòdia d'espais naturals, el manteniment de les pastures o la rendibilitat dels espais agrícoles en són alguns exemples més.

Finalment, l'ordenació consisteix a fer actuacions per tal de millorar, recuperar o, allà on calgui, crear nous paisatges de cara al futur. D'exemples en podem trobar a tort i a dret. Olot o Torroella de Montgrí han tingut clara la importància del paisatge que les envolta i ho han convertit en un reclam; també ho han fet altres ciutats de la costa, que han recuperat camins de ronda o han dignificat els seus passeigs; o la ciutat de Girona, que ha aconseguit mantenir, fins ara, un patrimoni excepcional (la Devesa i el paisatge fluvial del Ter, o el mateix Barri Vell) i que juntament amb els municipis del seu voltant està promovent la creació d'una anella verda que serà una autèntica referència, en benefici de tota aquesta regió. No es pot oblidar, aquí, la carta de paisatge impulsada per la Mancomunitat de Municipis de la Vall de Camprodon i que és motiu d'un article en aquest dossier.

Un catàleg de responsabilitats compartides

El Catàleg de paisatge de les comarques gironines ha de contribuir, els propers anys, a traspassar totes aquestes propostes de l'escala territorial a la municipal, amb la introducció del paisatge en la normativa d'urbanisme i edificació i en els instruments de planejament urbanístic, ja que és en aquest nivell on es podrien abordar les principals dinàmiques urbanístiques i evitar l'empobriment de la qualitat de la major part dels paisatges quotidians, sobretot el de les perifèries urbanes, els litorals, els de muntanya o els agrícoles.

El Catàleg té també una clara funció pedagògica. Disposar del mapa dels paisatges de les comarques gironines i del conjunt de Catalunya és molt important, ja que constitueix una eina educativa molt poderosa per tal que la societat –la gironina i la catalana en general– prengui consciència dels paisatges on viu, de la importància dels seus valors naturals, històrics, socials, productius o simbòlics, així com de les seves singularitats, dels seus riscos i de les seves oportunitats. L'assoliment d'aquest objectiu hauria de considerar-se com un èxit de les persones i les institucions involucrades en aquest compromís. Al capdavall, a les comarques gironines tenim la sort de disposar d'iniciatives de gran qualitat que avancen en aquesta mateixa direcció. En aquest sentit, no es pot deixar de ressaltar les extraordinàries aportacions fetes per la Diputació de Girona, per alguns ajuntaments, pels departaments de Geografia i de Ciències Ambientals de la Universitat de Girona o per l'Associació Naturalistes de Girona, entre moltes altres institucions i entitats gironines.

Ara bé, les responsabilitats en la gestió del paisatge no recauen només en les administracions, sinó també en el comportament que té la població vers el paisatge. Els ciutadans, a més, podem involucrar-nos en la seva gestió i conservació. Hauríem de tenir amb el paisatge no només una relació d'afecte i de contemplació, sinó també una relació de responsabilitat.

Pere Sala *és coordinador tècnic de l'Observatori del Paisatge de Catalunya.*